

Zitting 1981–1982

16 902 (R 1168)

Goedkeuring van het op 18 mei 1977 te Genève tot stand gekomen Verdrag inzake het verbod van militair of enig ander vijandelijk gebruik van milieuveranderingstechnieken, met bijlagen

Nr. 5

De vroegere stukken zijn gedrukt in de zitting 1981

VERSLAG

Vastgesteld 19 november 1981

De vaste Commissie voor Buitenlandse Zaken¹ acht de plenaire afhandeling van dit wetsontwerp voldoende voorbereid met de beantwoording van de volgende vragen en opmerkingen die bij haar werden ingeleverd uit vijf fracties.

Inhoud	Bladzijde
Algemeen	1
Artikel I	3
Artikel II (omschrijving begrip «milieuveranderingstechnieken»)	4
Artikel III (vreedzaam gebruik)	5
Artikel IV (uitvoeringswetgeving)	6
Artikel V (klachtenprocedure)	6
Artikel VII (duur van het verdrag)	7
Artikel VIII (toetsingsconferentie)	7
Artikel IX (toetreding)	7
Tempo van ratificatie	8

Algemeen

De leden van de C.D.A.-fractie achtten het van groot belang dat de bezorgdheid voor het milieu zich ook uitstrekt tot de door oorlogsvoering veroorzaakte schadelijke effecten op het milieu. Daarnaast zagen zij het wetsontwerp als deel van de pogingen om op internationaal niveau aan het begrip wapenbeheersing verder inhoud te geven. Ook hier bleken weer problemen aanwezig om tot sluitende regelingen te komen. Des te meer waardeerden genoemde leden de inzet van de Regering tijdens de onderhandelingen voorafgaande aan het verdrag.

De voorgeschiedenis van het verdrag toonde naar de mening van de C.D.A.-leden het nut aan van goede bilaterale contacten en van bereidheid om tot overeenstemming te komen tussen de grootmachten. Hoewel de jure niet van een gebruiksverbod gesproken kan worden, is de gebruiksdrempel zo laag geworden dat weinig milieuveranderingen denkbaar zijn.

¹ Samenstelling: Van der Mei (CDA), Mommersteeg (CDA), Van Rossum (SGP), Wolff (CPN), Van der Spek (PSP), Roethof (PvdA), Scholten (CDA), voorzitter, Ter Beek (PvdA), ondervoorzitter, Ploeg (VVD), Aarts (CDA), Waltmans (PPR), Patijn (PvdA), Van den Bergh (PvdA), Gualthérie van Weezel (CDA), Bolkestein (VVD), Braks (CDA), Van Eekelen (VVD), J. Blaauw (VVD), Nuis (D'66), Wagenaar (RPF), De Waart (PvdA), Van den Toorn (CDA), Broekhuis (PvdA), Schaper (D'66), Herfkens (PvdA).

Het verdrag is naar de mening van de leden van de C.D.A.-fractie in relatief korte tijd tot stand gekomen. Welke procedurele lessen zijn hieruit voor de toekomst te trekken of zijn de procedures in het algemeen van weinig invloed op de termijn van totstandkoming van een internationaal verdrag? De C.D.A.-leden waren met de Regering van mening dat het verdrag van relatief geringe betekenis is in vergelijking met andere urgente problemen die meer rechtstreeks met ontwapening verband houden. Zijn in dit verdrag nieuwe gedachten en procedures ontwikkeld die van nut kunnen zijn voor toekomstige wapenbeheersingsverdragen?

De C.D.A.-leden benadrukten ten slotte de noodzaak van verdere codificatie van wapenbeheersing op internationaal niveau. Gezien het aantal reeds goedgekeurde en in onderhandeling zijnde verdragen en de overlappende beleidsterreinen, vroegen zij de Regering om een schematisch overzicht van bestaande en in voorbereiding zijnde wapenbeheersingsverdragen.

De leden van de P.v.d.A.-fractie konden in grote lijnen van harte instemmen met het verdrag en met het daarmee samenhangende ontwerp van rijkswet. Het verdrag beoogt immers om in het kader van een algemeen streven naar ontwapening de mensheid in ieder geval te behoeden voor het gevaar van het gebruik van alweer nieuwe methoden van oorlogvoering.

Hoewel volgens deze leden een totaalverbod vanuit een oogpunt van ontwapening en wapenbeheersing zinvoller zou zijn geweest dan het bij dit verdrag vastgestelde beperkte verbod beoordeelden zij ook kleinere stappen in de gewenste richting als positief. Zij waren wel van mening dat de algemene twijfel rond het militaire nut van milieuveranderende technieken tot de snelle totstandkoming van het verdrag heeft bijgedragen. Bij onderhandelingen over militair geïntegreerde wapens gaat dit helaas langzamer.

De leden van de P.v.d.A. waren van mening dat het onderhavige verdrag duidelijk een gevolg is van een compromis tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten. Daardoor is de werkingssfeer van het verdrag minder uitgebreid dan de leden van de P.v.d.A. gewenst achtten.

De leden van de fractie van D'66 toonden waardering voor de pogingen die zijn ondernomen om tot het verdrag te komen. De bij het wetsontwerp behorende uitvoerige toelichting maakt duidelijk dat dit geenszins eenvoudig is geweest en dat op een aantal punten nog steeds interpretatieverschillen mogelijk zijn.

Deze leden beschouwden het onderwerp bepaald niet als strikt theoretisch. Sommige milieuveranderingstechnieken zijn reeds bekend, zoals het omleggen van rivieren; andere zullen wellicht op korte of middellange termijn worden ontwikkeld.

De leden van de C.P.N.-fractie hechtten grote betekenis aan de totstandkoming van elk verdrag dat een beperkende invloed kan uitoefenen op de wapenwedloop, die zich op een steeds breder terrein van militaire technologie doet gelden. Het feit dat via internationaal overleg wapenbeperkende verdragen tot stand kunnen komen heeft een belangrijke precedentwerking. Ziet de Regering de totstandkoming van deze verdragen als een aanmoediging om ook op andere terreinen, zoals de ontwikkeling en de productie van het neutronenwapen en de chemische wapens, initiatieven te ontplooien om internationale verdragen tot stand te brengen?

De leden van de C.P.N.-fractie waardeerden de stimulerende rol van de Nederlandse Regering bij de totstandkoming van dit verdrag. Is de Regering bereid ook op bovengenoemde terreinen een actieve rol te spelen?

Kan de Regering enkele voorbeelden geven van de toepassing van milieuveranderingstechnieken in oorlogssituaties? Zijn er in het verleden experimenten uitgevoerd en wordt er op dit moment nog geëxperimenteerd met milieuveranderingstechnieken voor militaire doeleinden?

De leden van de C.P.N.-fractie vroegen zich af welke betekenis de Regering aan het verdrag toekent in verband met het gebruik van wapentechnieken, die naast andere effecten, ook ingrijpende invloed uitoefenen op het milieu. Daarbij dachten zij met name aan het gebruik van bepaalde types van gemoderniseerde kernwapens die als neveneffect de geofysische gesteldheid van het getroffen gebied ingrijpend wijzigen. Moet bij de verboden activiteiten ook gerekend worden het tot stand brengen van een elektromagnetische puls, die als gevolg van een kernexplosie kan ontstaan?

Gezien de vooral preventieve werking die van dit verdrag moet uitgaan lijkt het belangrijk dat ook het experimenteren met militair gebruik van milieuveranderingstechnieken wordt tegengegaan. Is de indruk van de aan het woord zijnde leden juist dat de compromisformulering dergelijke experimenten niet uitsluit?

De G.P.V.-fractie had met waardering kennis genomen van de strekking van het wetsontwerp en van de uitvoerige uiteenzetting van de totstandkoming van het verdrag. Het was haar daarbij niet ontgaan dat het Koninkrijk in diverse stadia een constructieve bijdrage heeft geleverd aan het opstellen van een aanvaardbare verdragstekst.

Deze fractie onderschreef de stelling van de Regering dat een totaalverbod van het militair of vijandig gebruik van milieuveranderingstechnieken uit een oogpunt van ontwapening en wapenbeheersing zinnvoller zou zijn geweest dan een beperkt verbod. Aangenomen mag worden dat de Koninkrijksdelegatie een duidelijk beeld voor ogen had toen zij in maart 1976 een totaalverbod bepleitte. In hoeverre wijkt het nu voorgestelde verdrag, inclusief de «agreed understandings», voor wat betreft de werkingssfeer af van de aanvankelijk door het Koninkrijk bepleite werkingssfeer? Niet geheel duidelijk is waarom eerst de Verenigde Staten zich verzetten (blz. 8 memorie van toelichting) tegen een totaalverbod en vervolgens (blz. 9) van het z.g. compromis konden beweren dat in de praktijk vrijwel een totaalverbod was bereikt. Is de hele discussie over de werkingssfeer dan niet meer geweest dan het kloven van een haar?

De G.P.V.-fractie vroeg of het niet wenselijk was geweest naast het gebruik ook de dreiging met het gebruik te verbieden.

Waarom geldt de verbodsbepaling slechts in geval een techniek wordt gebruikt tegen een andere verdragspartij? Was een algeheel verbod niet wenselijker geweest?

Artikel I

De leden van de C.D.A.-fractie kwalificeerden het onderscheid tussen ernstige schade als gevolg van gebruik van conventionele methoden van oorlogsvoering en het opzettelijke vijandelijke gebruik en manipulatie van natuurlijke processen als strijdmiddel als positief, maar zij vroegen zich af of de door Zweden naar voren gebrachte bezwaren tegen methoden van oorlogsvoering die als neveneffect ernstige milieuschade veroorzaken, elders aan de orde komen of zullen komen. Zij dachten hierbij aan de afhankelijkheid van Nederland van het milieu en de onbeschadigde instandhouding van – bij oorlogsvoering – kwetsbare kunstwerken.

Acht de Nederlandse Regering, zo vroegen de C.D.A.-leden zich voorts af, zich onder alle omstandigheden aan het verdrag gebonden of zal het verdrag alleen ten opzichte van andere verdragspartijen geldig zijn?

De C.D.A.-leden informeerden ten slotte of «no-first use» verklaringen zijn afgelegd.

Dit artikel verbiedt het militair of enig ander gebruik van milieuveranderingstechnieken maar geeft ook een aantal beperkingen. Het verbod betreft alleen «wijdverspreide, langdurige of ernstige gevolgen», geldt alleen tussen verdragspartijen en is beperkt in de werkingssfeer wat betreft vreedzaam bedoelde maar ernstige gevolgen hebbende ingrepen. Bovendien worden het onderzoek en de ontwikkeling van milieuveranderingstechnieken toegestaan, ook voor militaire toepassingen. De P.v.d.A.-leden zouden deze beperkingen graag weggenomen zien en nodigden de Regering uit dit op de eerstkomende toetsingsconferentie te bepleiten.

De absolute weigering van de VS om de beperkende criteria «wijdverspreide, langdurige of ernstige gevolgen» te laten vallen verbaasde de leden van de P.v.d.A. Een uitvoeriger toelichting van de beweegredenen van de VS was op zijn plaats geweest.

In de D'66-fractie betreurde men ernstig dat over de werkingssfeer van het verdrag geen overeenstemming kon worden bereikt en dat de criteria «wijdverspreid, langdurig of ernstig» niet in het verdrag zelf zijn gedefinieerd. De duidelijke bezwaren die tegen vastlegging van deze begrippen in het verdrag bestonden – en bestaan – werpen op zijn minst de vraag op of landen die deze bezwaren hebben geuit, zich voornemen in geval van uitbreken van vijandelijkheden op zo groot mogelijke schaal, zo langdurig en/of zo ernstig als mogelijk is op het natuurlijk milieu in te grijpen. In dit verband is de omschrijving van «wijdverbreid» als «een gebied van ten minste verscheidene honderden vierkante kilometers» bepaald zorgwekkend. Op deze wijze blijven ook grootschalige ingrepen voor een belangrijk deel buiten de werkingssfeer van het verdrag, waardoor het verdrag sterk aan waarde inboet. Het is van groot belang dat het begrip «wijdverbreid» door de verdragpartners gaat worden gezien als «ten minste enkele vierkante kilometers». Eerst dan kan het verdrag werkelijk effectief worden geacht. Op de eerste in 1983 te houden toetsingsconferentie zal dit een van de gespreksonderwerpen dienen te zijn.

De leden van de C.P.N.-fractie betreurden het dat in de uiteindelijke verdragstekst aanzienlijke beperkingen zijn opgenomen. Dat geldt met name ten aanzien van de formulering «milieuveranderingstechnieken, voor zover die wijdverbreide, langdurige of ernstige gevolgen hebben». Zij vroegen zich af of de delegatie van het Koninkrijk zich niet al te snel heeft neergelegd bij de halstarrige weigering van de Amerikaanse delegatie om de beperkende formulering te laten vallen.

Artikel II (Omschrijving begrip «milieuveranderingstechnieken»)

Moet onder de werking van het verdrag ook worden gerekend – zo werd uit de C.D.A.-fractie gevraagd – het gebruik van nucleaire wapens, met verhoogde drukwerking, die aardbevingen kunnen veroorzaken?

Is het naar de mening van de Regering realistisch te veronderstellen dat zich naar aanleiding van het omstreden voorbeeld van omleggen van rivieren, in de nabije toekomst problemen zullen voordoen met betrekking tot naleving van het verdrag?

De omschrijving van «milieuveranderingsprocessen» lijkt op het eerste gezicht sluitend, doch bij nadere lezing kwam bij de leden van de fractie van D'66 de vraag op of het begrip «natuurlijke processen» duidelijk genoeg is en of niet met name het woord «natuurlijk» aanleiding kan geven tot inter-

pretatieverschillen. Daarnaast zal het bewijs van opzet bij zich wijzigende natuurlijke omstandigheden niet altijd eenvoudig te leveren zijn. Hierbij kan zich verder het geval voordoen dat natuurlijke omstandigheden zich spontaan wijzigen, waarbij het *nalaten* van actief menselijk ingrijpen even ernstige gevolgen kan hebben als het met opzet manipuleren van natuurlijke processen in andere omstandigheden. Is de Regering van mening dat dit probleem in het onderhavige verdrag sluitend is geregeld?

Artikel III (Vreedzaam gebruik)

Welke maatregelen zijn getroffen – zo werd uit de C.D.A.-fractie gevraagd – om tot uitwisseling van wetenschappelijke en technische gegevens voor vreedzame doeleinden te komen en welke garanties zijn er tegen misbruik? Op welke wijze wordt de binnen artikel III bestaande mogelijkheid tot uitwisseling van gegevens e.d. inzake het vreedzame gebruik van milieuveranderingstechnieken gecoördineerd met andere gespecialiseerde VN-organisaties?

Vele landen voelen – volgens de leden van de P.v.d.A. terecht – op dit moment niets voor vreedzaam gebruik van milieuveranderingstechnieken. Het artikel spreekt van «algemeen erkende beginselen en geldende regels van internationaal recht betreffende een vreedzaam gebruik van milieuveranderingstechnieken». De leden van de P.v.d.A. zouden graag een uitvoerige toelichting hebben van de stand van zaken op dit gebied. Welke zijn die regels? Wie stellen ze op? Wie erkennen ze?

De leden van de P.v.d.A. zagen het tweede lid van dit artikel vooral als een regulerings- en controlemechanisme, overigens buiten het kader van het onderhavige verdrag. Zij waren van mening dat bij de huidige stand van de wetenschap en techniek het behoud, verbetering en vreedzaam gebruik van het milieu niet samen kan gaan met milieuveranderingstechnieken, ook niet met vreedzaam bedoelde.

Een andere beperking van het verdrag ligt in het uitgesproken antropocentrisch karakter ervan: de bescherming van de mens staat centraal. Dat het milieu en de ons omringende natuur, een erfenis van een evolutieproces van honderden miljoenen jaren, ook op zich reeds een waarde bezitten die ernstige aantasting ervan verbiedt, klinkt slechts zijdelings door. De leden van de P.v.d.A. waren het dan ook eens met de opvatting van de Koninkrijksdelegatie dat artikel III niet zou mogen worden uitgelegd als een vrijbrief voor de vreedzame toepassing van milieuveranderingstechnieken. Het natuurlijk milieu is een ingewikkeld dynamisch evenwicht dat nog zeer onvoldoende wordt begrepen. Ingrepen op de ene plaats kunnen volstrekt onverwachte gevolgen hebben op een andere plaats. Omdat veel mensen, vooral de armen in de minder ontwikkelde landen, in een evenwicht leven met hun natuurlijk milieu, zijn veranderingen daarin, ook goed en vreedzaam bedoelde, voor hen vaak een ramp. De afgrenzing tussen het militair gebruik en het vreedzaam gebruik dat onbedoeld ernstige milieuveranderingen in een ander land teweeg brengt zal dan ook vaak onduidelijk zijn.

De D'66-fractie achtte een internationale regeling van het vreedzaam gebruik van milieuveranderingstechnieken van groot belang, maar onderschatte de zich hierbij voordoende moeilijkheden niet. De CCD is hiervoor niet het juiste forum. Hoe is de stand van zaken bij het overleg over vreedzaam gebruik van milieuveranderingstechnieken?

De G.P.V.-fractie onderschreef de opvatting van de Regering dat internationaal overleg over de vreedzame toepassing van milieuveranderings-technieken buiten het kader van de CCD valt. Het verdrag bevat daarentegen geen enkele belemmering voor het onderzoek naar zulke technieken. Er zijn evenwel een aantal technieken voor milieuverandering denkbaar die slechts voor militaire doeleinden toepasbaar zijn. Verdient het geen aanbeveling onderzoek naar en ontwikkeling van zulke technieken van geofysische oorlogvoering te verbieden?

Moet uit de discussie voorafgaande aan het opstellen van dit verdrag ook niet geconcludeerd worden dat de aanwending van milieuveranderingstechnieken voor vreedzaam gebruik alleen onder internationale waarborgen zou moeten geschieden?

Zou ook geen verbod gewenst zijn van het gebruik van die technieken die gevolgen hebben buiten het territorium van het land dat deze technieken toepast? De G.P.V.-fractie meende dat ook het uitvoeren van experimenten zoveel als mogelijk onder internationaal toezicht zou moeten worden gebracht. Zulk een toezicht zou bij voorbeeld geregeld kunnen worden in een verdrag dat zich beweegt op het terrein van het internationale milieu. Indien geen juridisch bindende verplichting verwezenlijkt kan worden zou ook gedacht kunnen worden aan een regeling, zoals is neergelegd in het slotdocument van de CEVS, zodat in elk geval «a public commitment» is vastgelegd? Hoe oordeelt de Regering hierover?

Artikel IV (Uitvoeringswetgeving)

Hoewel de Regering op dit ogenblik geen noodzaak ziet uitvoeringswetgeving te initiëren, bleef de vraag bij de C.D.A.-fractie leven of met het oog op toekomstige ontwikkelingen wetgeving wenselijk is. Hierbij valt te denken aan registratie of eventueel aan begrenzingen van onderzoek.

Naar de mening van de leden van de C.P.N.-fractie is de vraag of uitvoeringswetgeving nodig is die elke deelname aan onderzoek naar militair gebruik van milieuveranderende technieken verbiedt zeer relevant.

Artikel V (Klachtenprocedure)

De leden van de C.D.A.-fractie vroegen zich af of de Regering de overeengekomen klachtenprocedure als minimum regeling voor toekomstige verdragen beschouwt.

Is de door het Koninkrijk voorgestelde klachtenprocedure reeds in enig ander verdrag in werking? Welke landen steunden dit voorstel en welke landen vonden het onaanvaardbaar? De C.D.A.-leden achtten handhaving van de scheiding tussen enerzijds het onderzoek naar de feiten en anderzijds politieke oordeelsvorming daarover van groot belang. Heeft de Commissie van overleg van deskundigen, naar de mening van de Regering voldoende bevoegdheden om een nauwkeurige analyse van de aangedragen situatie te maken?

De C.D.A.-leden oordeelden het positief dat met betrekking tot de klachtenprocedure ook deskundig advies van internationale organisaties kan worden ingewonnen.

De leden van de C.P.N.-fractie onderschreven de mening van de Regering dat de uiteindelijk tot stand gekomen klachtenprocedure nogal mager is.

De G.P.V.-fractie kon instemmen met het uiteindelijk resultaat inzake de klachtenprocedure. Terecht – zo meende ook dit lid – heeft het Koninkrijk zich ingezet voor de handhaving van het principe van scheiding van het feitenonderzoek en de politieke oordeelsvorming.

Over de bevoegdheden van de z.g. Commissie van overleg van deskundigen had deze fractie enkele vragen. Zal de commissie pas kunnen worden geactiveerd als er een precies omschreven klacht van één der verdragspartijen op tafel ligt of zal een meer of minder welomschreven vermoeden van tegen de verdragsbepalingen ingaande handelingen reeds voldoende kunnen zijn? Moet de commissie zich strikt beperken tot het onderzoeken van feiten waarop de klacht betrekking had, of heeft zij een zelfstandige positie, zodat zij op eigen initiatief tot een breder onderzoek kan overgaan indien zij zulks gewenst acht? Welke garanties zijn er dat het aangeklaagde land de commissie ook werkelijk zal toelaten voor haar onderzoek? Kan het werk van de commissie bij voorbeeld gefrustreerd worden door een beroep op bedrijfsgeheimen van de zijde van het aangeklaagde land?

Artikel VII (Duur van het verdrag)

De G.P.V.-fractie vroeg waarom de in ontwapeningsverdragen gebruikelijk geworden clause dat iedere partij zich uit het verdrag kan terugtrekken, indien buitengewone gebeurtenissen, die betrekking hebben op het onderwerp van het verdrag, haar hoogste belangen in gevaar hebben gebracht, niet in dit verdrag voorkomt. Zij wees erop dat een dergelijke bepaling nog wel is neergelegd in het verwante verdrag over bacteriologische wapens (artikel XIII, lid 2). Acht de Regering de afwezigheid van zulk een bepaling in het onderhavige verdrag een ontwikkeling in een goede richting?

Artikel VIII (Toetsingsconferenties)

Zijn nu reeds ontwikkelingen bij de Regering bekend – zo werd uit de C.D.A.-fractie gevraagd – die bij de eerste toetsingsconferentie aan de orde moeten worden gesteld?

Gelukkig kent het verdrag een regeling volgens welke wijzigingsvoorstellen kunnen worden ingediend op z.g. toetsingsconferenties. De leden van de P.v.d.A. waren van mening dat het Koninkrijk bij de eerstkomende gelegenheid van de mogelijkheid gebruik moet maken. Geprobeerd moet worden het verdrag aan te scherpen in de door hen reeds aangegeven richting.

De P.v.d.A.-leden pleitten voor een goede internationale controle op toepassing maar ook op onderzoek en ontwikkeling van alle milieuveranderingsstechnieken, het verder werken aan een absoluut verbod op het militair gebruik ervan en zeer grote behoedzaamheid bij de vreedzame toepassing ervan. De in het verdrag geregelde toetsingsconferenties moeten aangegrepen worden om ook het vreedzaam gebruik kritisch door te lichten. De Nederlandse Regering zou hiertoe contact met het United Nations Environment Programme en met de Wereld Meteorologische Organisatie kunnen opnemen.

Artikel IX (Toetreding)

Wat waren de redenen – zo werd uit de C.D.A.-fractie gevraagd – dat Frankrijk en Nieuw-Zeeland hun stem aan de resolutie ter aanbeveling en bekrachtiging van het verdrag onthielden?

Is de lijst van partijen bij het verdrag nog actueel? Welke NAVO en Warschaupact-landen zijn nog niet toegetreden en om welke reden(en)? Zijn er aanwijzingen dat landen niet behorend tot NAVO of Warschaupact in de nabije toekomst partij zullen worden?

De G.P.V.-fractie vroeg naar het oordeel van de Regering over de bepaling dat de akte van bekrachtiging moet worden neergelegd bij de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties, die als depositaris optreedt. Moet aan dit verdragsrechtelijk novum naar het oordeel van de Regering ook volkenrechtelijke betekenis worden toegekend? Betekent deze bepaling een ontwikkeling in supranationale richting van de Organisatie van de Verenigde Naties?

Tempo van ratificatie

Kan de Regering nader aangeven welke redenen de indiening van het wetsontwerp aanmerkelijk vertraagd hebben? De C.D.A.-leden achtten een gedegen voorbereiding essentieel, maar vroegen zich wel af welke activiteiten de Regering in tussenliggende perioden heeft ontplooid. De Regering acht, zoals blijkt uit de nota naar aanleiding van het verslag over wetsontwerp 16 009 (R 1135), nr. 6, blz. 24, een periode van 1 à 2 jaar redelijk tussen ondertekening en aanbidding aan de Kamer ter goedkeuring.

Het verdrag is op 18 mei 1977 ondertekend, op 5 oktober 1978 in werking getreden en werd op 11 juni 1981 aan de volksvertegenwoordiging aangeboden. De leden van de P.v.d.A. achtten dit een nogal lange periode, te meer daar bij dit verdrag geen sprake is van een uitvoeringswetgeving.

Ook de leden van de D'66-fractie vroegen zich af waarom het verdrag eerst ruim vier jaar nadat het tot stand was gekomen aan de Kamer is aangeboden.

De voorzitter van de commissie,
Scholten

De griffier van de commissie,
De Beaufort